

Шарова Т.М.

доктор філологічних наук, професор,
професор кафедри суспільно-гуманітарних наук
Таврійський державний агротехнологічний університет
імені Дмитра Моторного

АВТОРСЬКЕ ПРАВО НА АКАДЕМІЧНІ КУРСИ В ЦИФРОВІЙ ОСВІТІ

Анотація. У статті розглянуто питання авторського права на академічні курси в цифровій освіті. Проаналізовано основні правові аспекти належності лекційних матеріалів, їх поширення та можливі порушення інтелектуальних прав. Особливу увагу приділено політиці університетів щодо авторського права та механізмам захисту інтелектуальної власності викладачів і здобувачів. Запропоновано рекомендації щодо впровадження університетських політик авторського права, використання відкритих ліцензій, моніторингу незаконного поширення навчальних матеріалів та застосування технологій блокчейн для фіксації авторства.

Ключові слова: авторське право, академічні курси, лекційні матеріали, цифрова освіта, інтелектуальна власність, блокчейн.

Sharova T. Copyright on academic courses in digital education. The article examines the issue of copyright on academic courses in digital education. The main legal aspects of lecture material ownership, their distribution, and possible violations of intellectual property rights are analyzed. Particular attention is paid to university policies regarding copyright and mechanisms for protecting the intellectual property of lecturers and students. Recommendations are proposed for the implementation of university copyright policies, the use of open licenses, monitoring the illegal distribution of educational materials, and applying blockchain technologies to record authorship.

Key words: copyright, academic courses, lecture materials, digital education, intellectual property, blockchain.

Актуальність дослідження. У сучасних умовах стрімкої цифровізації освіти питання захисту авторського права на академічні курси та лекційні матеріали набуває особливої значущості. Використання онлайн-платформ, відкритих освітніх ресурсів і дистанційних технологій навчання створює нові виклики для охорони інтелектуальної власності викладачів та університетів.

Цифрове середовище сприяє широкому доступу до освітніх матеріалів, їхньому поширенню та інтеграції в глобальні освітні ініціативи. Однак з огляду на це, постає загроза незаконного використання, плагіату, комерціалізації без згоди авторів і розмивання меж між індивідуальним та колективним авторством. Наявні правові механізми часто не встигають адаптуватися до нових форм цифрового контенту, а політика університетів щодо інтелектуальної власності залишається неоднозначною. У зв'язку з цим виникає потреба у глибшому аналізі чинного законодавства, визначенні ключових ризиків та розробці рекомендацій щодо захисту авторських прав у сфері цифрової освіти.

Аналіз останніх наукових досліджень та публікацій. Питання академічної доброчесності та академічного письма як елементу захисту інтелектуальної власності науково-технічної діяльності викладачів вищів вивчала Євсєєва Г. П. Проблемні аспекти академічної доброчесності як основи сучасного процесу досліджувала Зінченко В.М., а особливості впровадження та тенденції розвитку академічної доброчесності у вищій освіті України вивчала Слободянюк О.М. актуальними є сучасні дослідження відомих вчених Ільченко О.А., Шарова С.В., Тицької Я., Ульянової Г., Бааджи Н., які акцентують увагу на академічній доброчесності як основі академічного руху у закладах вищої освіти. У наукових працях дослідники надають глибокий аналіз та практичні рекомендації щодо захисту авторських прав на академічні курси та лекційні матеріали в умовах цифрової освіти, що є надзвичайно актуальним для сучасних викладачів та науковців.

Метою статті є дослідження правових аспектів авторського права на академічні курси та лекційні матеріали в умовах цифрової освіти, аналіз викликів, що виникають у зв'язку з їхнім поширенням, використанням і комерціалізацією, а також розробка рекомендацій для

університетів щодо захисту прав викладачів і здобувачів на освітній контент.

Виклад основного матеріалу. Цифровізація освіти значно розширила можливості доступу до освітніх матеріалів, водночас загостривши проблеми захисту авторських прав викладачів та університетів. Використання онлайн-платформ, запис лекцій та поширення освітнього контенту через відкриті ресурси створює умови для як легального, так і нелегального використання інтелектуальної власності. Важливим є визначення меж авторських прав на навчальні курси, механізмів їх правового захисту та шляхів запобігання порушенням [1, с. 230].

Згідно з міжнародними та національними законодавчими актами, освітні матеріали можуть розглядатися як об'єкти авторського права. Викладач, який створює курс або лекційні матеріали, автоматично стає їхнім автором, якщо інше не передбачено трудовим договором або угодою з університетом. Основні правові засади захисту авторських прав на навчальні матеріали включають Бернську конвенцію про охорону літературних і художніх творів; Закон України «Про авторське право і суміжні права»; Університетські політики щодо інтелектуальної власності.

Однією з головних проблем у сфері академічної доброчесності є визначення юридичного статусу авторських прав на створений викладачем освітній контент. Питання особливо актуальне в цифрову епоху, коли більшість матеріалів існують в електронному вигляді, що полегшує їх копіювання, редагування та поширення [4, с. 388].

Відповідно до міжнародних норм та національного законодавства, авторське право на навчальні матеріали первинно належить їхньому автору – викладачу [2, с. 198]. Проте в багатьох університетах існують внутрішні нормативні акти, які визначають умови володіння правами:

1. Індивідуальне авторство викладача (якщо освітні матеріали створені без використання ресурсів університету, то всі права залишаються у викладача).

2. Спільне володіння правами (якщо матеріали створені в межах виконання посадових обов'язків або у рамках грантових та контрактних програм університету, то авторські права можуть розподілятися між викладачем і закладом освіти).

3. Повна передача прав університету (у деяких випадках заклад освіти може вимагати передачу всіх прав на створений контент, особливо якщо він був розроблений у рамках офіційного завдання або фінансувався за кошти установи). Розглянемо політику авторського права в університетах на прикладі різних моделей правової належності лекційних матеріалів (Табл. 1).

Таблиця 1

Політика авторського права в університетах

Модель	Опис	Приклад застосування
Автономна модель	Всі права належать викладачам, університет не має претензій на створені матеріали	Використовується у багатьох європейських університетах
Спільна власність	Права розподіляються між викладачем та університетом, з можливістю узгодження деталей у контракті	Характерна для американських університетів
Корпоративна модель	Всі права на навчальні матеріали належать університету	Типова для університетів, які фінансують розробку навчальних курсів

Зі зростанням популярності онлайн-освіти проблеми неправомірного використання академічних матеріалів стають все більш актуальними. Викладачі часто стикаються з ситуаціями, коли їхні лекції та навчальні курси використовуються без їхньої згоди. З практики викладання відомо, що викладачі нерідко беруть матеріали своїх колег для використання у власних курсах, не зазначаючи авторства. Такий підхід порушує академічну етику та авторське право, особливо якщо мова йде про ексклюзивні методичні розробки, дослідження або авторські підручники [7, с. 383]. Також помічаємо перепродаж курсів на комерційних платформах. Дедалі частіше з'являються випадки, коли навчальні матеріали, розроблені викладачами для внутрішнього використання в університеті, опиняються на комерційних платформах (наприклад, Udemy, Coursera, Prometheus) без дозволу авторів, що не лише позбавляє викладача законного доходу, але й завдає репутаційної шкоди університету [8, с. 12].

Незаконне розміщення матеріалів у відкритому доступі призводить до того, що здобувачі освіти або треті особи без дозволу автора публікують лекційні матеріали, презентації чи відеозаписи лекцій на різних сайтах, зокрема файлообмінниках та соціальних мережах. Таке оприлюднення освітнього контенту ускладнює контроль над поширенням навчального контенту та сприяє його несанкціонованому використанню [5, с. 192].

Для ефективного захисту інтелектуальної власності викладачів та університетів необхідно впроваджувати комплексні заходи:

1. розробка внутрішніх університетських політик щодо належності авторських прав;
2. впровадження електронного підпису для захисту оригінального контенту;
3. використання автоматизованих систем моніторингу контенту, які виявляють несанкціоновані копії в інтернеті;
4. юридичний захист через офіційну реєстрацію авторських прав у відповідних державних органах.

Таким чином, питання належності прав та боротьби з неправомірним використанням освітніх матеріалів вимагає комплексного підходу, що охоплює як правові, так і технічні методи захисту. Політика авторського права в університетах різниться залежно від внутрішніх нормативних актів, законодавства країни та традицій управління інтелектуальною власністю. Одні заклади освіти надають викладачам повне право на створені освітні матеріали, тоді як інші встановлюють спільне або навіть повне право власності університету. Для кращого розуміння поданого питання розглянемо різні моделі правової належності лекційних матеріалів у закладах вищої освіти (Табл. 2).

Таблиця 2

Моделі правової належності лекційних матеріалів
у закладах вищої освіти

Модель правової належності	Характеристика	Переваги	Недоліки
Повна власність викладача	Викладачі зберігають усі права на освітні матеріали, можуть	Викладач має повний контроль, може комерціалізуват	Важко регулювати якість освітніх матеріалів у

	вільно ними розпоряджатися (публікувати, продавати, поширювати)	и свої напрацювання	межах університету
Спільне авторство (університет + викладач)	Права розподіляються між викладачем і закладом освіти. Університет може використовувати матеріали, але викладач також має певні права	Баланс між правами викладача та університету, збереження авторства	Не завжди чітко прописані умови використання матеріалів
Повна власність університету	Університет володіє всіма правами на створені лекційні матеріали, навіть якщо вони розроблені викладачем	Матеріали залишаються у власності університету, незалежно від змін викладацького складу	Обмеження для викладача, неможливість самостійного використання або публікації
Ліцензійна модель (Creative Commons, відкритий доступ)	Викладачі можуть публікувати свої матеріали у відкритому доступі, визначаючи рівень дозволеного використання	Сприяє доступності знань, дозволяє широке використання матеріалів	Можливе несанкціоноване використання або комерціалізація без згоди автора

У представленій таблиці подані основні підходи університетів до регулювання авторського права на лекційні матеріали. За допомогою таблиці можна порівняти переваги та недоліки різних моделей, що допомагає викладачам та адміністрації університетів вибрати оптимальну стратегію захисту інтелектуальної власності. Залежно від моделі, викладачі мають різні можливості розпоряджатися своїми матеріалами: від повного контролю до обмеженого використання в

межах університету. Політика щодо авторського права в університетах повинна бути чітко прописаною, щоб уникнути конфліктів між викладачами та адміністрацією закладів освіти [3, с. 188].

Авторське право на академічні курси та лекційні матеріали в цифровій освіті є важливим аспектом, який впливає на права викладачів, політику університетів та доступність знань у суспільстві. В умовах цифровізації освітнього процесу питання належності навчальних матеріалів, їхнього використання та захисту потребують ретельного врегулювання. Дослідження показало, що університети застосовують різні моделі правової належності навчальних матеріалів, кожна з яких має свої переваги та недоліки. Відсутність єдиної регламентованої політики може призводити до конфліктів між викладачами та адміністрацією, а також сприяти несанкціонованому використанню лекційних матеріалів [6, с. 98].

Особливо актуальним є питання захисту освітнього контенту від нелегального розповсюдження. Поширення матеріалів без згоди авторів у відкритому доступі, їхній перепродаж на комерційних платформах та використання іншими викладачами без відповідних посилань негативно впливають на академічну доброчесність [9, с. 112].

Для врегулювання основних аспектів з питань інтелектуальної власності та авторського права, бажано дотримуватись основних рекомендацій: необхідно розробити чіткі університетські політики щодо авторського права на лекційні матеріали; викладачам слід надавати можливість використовувати відкриті ліцензії для захисту власних курсів; університетам варто створити системи моніторингу та захисту інтелектуальної власності; рекомендується впровадження цифрових підписів та технологій блокчейн для фіксації авторства освітніх матеріалів.

Висновки. Авторське право на академічні курси та лекційні матеріали є важливим елементом цифрової освіти, який потребує чітких правових механізмів захисту. Аналіз існуючих моделей управління інтелектуальною власністю свідчить про необхідність балансу між інтересами викладачів та університетів. Дослідження показало, що значна частина викладачів не має достатньої обізнаності щодо своїх прав, що вимагає впровадження просвітницьких заходів та оновлення політик університетів. Запропоновані рекомендації сприятимуть захисту інтелектуальної власності та зміцненню академічної доброчесності у цифровому середовищі.

Література

1. Євсєєва Г. П. Академічна доброчесність та академічне письмо як елемент захисту інтелектуальної власності науково-технічної діяльності викладачів вишів. *Управління проєктами. Ефективне використання результатів наукових досліджень та об'єктів інтелектуальної власності*: збірник наукових праць за матеріалами II Міжнародної науково-практичної інтернетконференції (10 квітня 2020 р., м. Дніпро). Дніпро: Юрсервіс, 2020. С. 230–233.
2. Зінченко В. М. Академічна доброчесність як основа сучасного процесу. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2020. № 3.21. С. 198–205.
3. Ільченко О. А. Академічна доброчесність в освітньо-науковому просторі вищої школи. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*: зб. наук. пр. 2022. № 1. С. 188–192.
4. Слободянюк О. М. Академічна доброчесність у вищій освіті України: особливості впровадження та тенденції розвитку. *Педагогіка XXI століття: сучасний стан та тенденції розвитку*. 2021. С. 388–414.
5. Тицька Я. «Академічна доброчесність» та «академічна відповідальність» у забезпеченні якості освіти. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 11. С. 192–195.
6. Ульянова Г. О., Бааджи Н.П. Академічна доброчесність як основа академічного успіху. *Правова позиція*. 2022. № 4.37. С. 98–103.
7. Шарова Т. М., Землянська А.В. Зауваги до вивчення курсу «Українська мова за професійним спрямуванням та основи академічного письма» здобувачами освіти технічних спеціальностей. *Удосконалення освітньо-виховного процесу в закладі вищої освіти: збірник науково-методичних праць*. Таврійський державний агротехнологічний університет імені Дмитра Моторного. Запоріжжя: ТДАТУ, 2024. Вип. 27. С. 383–390.
8. Шарова Т. М. Академічна доброчесність і академічне письмо: цифровізація та комунікація. *Інновації в освіті і педагогічна майстерність учителя-словесника: збірник матеріалів V усеукраїнської науково-практичної конференції (29-30 жовтня 2021 року, м. Суми)*. Суми: Видавництво СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2021. Вип. 5. С. 12–14.
9. Шарова Т. М., Шаров С. В., Землянська А. В., Землянський А. М. Академічна доброчесність та академічне письмо: навчальний посібник. Запоріжжя, 2023. 208 с.